

Het Nutsdepartement Tiel

200 jaar volksopvoeding

Op 20 december a.s. bestaat het Departement Tiel van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen tweehonderd jaar. Het heeft dan een roemrijke historie achter zich, waarvan – dat moet gezegd – het grootste deel vóór de Tweede Wereldoorlog lag.

De maatschappij tot Nut van het Algemeen begon in Edam in 1784. In de tijd van de Verlichting achtten leden van ‘den beteren stand’ het hun plicht om het volk te ontwikkelen. Met name in het gewest Holland ontstonden afdelingen, die met ‘Departementen’ noemde. Tiel was in 1811 niet bij de eerste, maar zeker ook niet bij de laatste.

‘Het Nut’ – zoals men algemeen ging zeggen – hield zich beslist aan zijn opdracht. In 1812 kreeg Tiel al een leesbibliotheek van het Nut, maar het heeft lang geduurd vóór men de Tielenaars aan het lezen kreeg. Ook de spaarbank, in 1818 opgericht had meer dan dertig jaar nodig om goed op gang te komen. Maar toen vanaf 1850 de spaarzin ook de Tielse bevolking in haar greep kreeg, kon het Nut dankzij de reserves van de Nutsspaarbank eindelijk op grote schaal verwezenlijken wat het nastreefde, de volksopvoeding.

Vanaf 1850 werd de bevolking naar grote volksvoordrachten in Café De Beurs gelokt en soms waren daar wel driehonderd toehoorders. Maar meer nog: het Nut bevorderde het onderwijs. Eerst steunde men de oprichting van een armenschool, later die van een kleuterschool. Maar de Parel was toch wel de Ambachtsschool, die in 1899 aan de Oliemolenwal van start kon gaan. Vanaf dat moment hoefde geen Tielse jongen meer zonder opleiding door het leven en dat kwam de algemene welvaart beslist ten goede. De meisjes moesten nog heel wat langer wachten. Pas in 1939 wist het Nut een huishoudschool (sinds 1952 naar de oprichtster de *Elisabeth ter Braak-Viëtorschool* geheten) tot stand te brengen.

De Nutsspaarbank liet in 1887 een Tielse schouwburg bouwen, die natuurlijk het *Spaarbankgebouw* werd genoemd. Hier vonden heel wat optredens van landelijk bekende gezelschappen of personen plaats. Vanaf 1911 begon het Nut ook met volkswoningbouw. Kort na de eerste wereldoorlog verrezen complexen arbeiderswoningen (de rode pannebuurt en de wijk rond het Badhuis).

Met dat al kan worden gesteld, dat het Nut in het Tielse heel wat betekende. Maar de opzet bleef altijd patriarchaal. Men wilde voor de ‘gewone man’ (dat wordt in de benaming ook met het ‘Algemeen’ bedoeld) inspanning leveren, maar die gewone man was dan wel de ontvanger en had weinig in te brengen. Wat goed was voor de volksontwikkeling bepaalden mensen die meestal zelf al een veel hogere ontwikkeling hadden.

Na de tweede wereldoorlog is het Tielse Nut heel snel teruggelopen. Het Spaarbankgebouw was verwoest en de Nutsspaarbank vond het niet meer haar taak bij te dragen in een herbouw. In het denken van na 1945 was dat overheidstaak geworden en het was dan ook de gemeente die in 1967 op het terrein van het vroegere Spaarbankgebouw de nieuwe Schouwburg Agnietenhof liet verrijzen. Onderwijs werd in de loop van de jaren ook geheel door de overheid gefinancierd. Wel hield het Nut in de schoolbesturen nog lang een plaats, maar dit hield tegen 1990 geheel op. Ook de woningbouwstichting ging buiten het Nut verder als Stichting Volkshuisvesting Tiel (SVT).

De enige Nutsactiviteit die na de oorlog nog enige tijd werd voortgezet, was het houden van lezingen voor de leden. Maar ook daarvoor liep de animo terug. Hier was merendeels de opkomst van de televisie debet aan. Eind jaren zestig werd gestopt met Nutslezingen en het Departement Tiel leidde jarenlang een sluimerend bestaan. Men zou kunnen zeggen, dat verzorgingsstaat en welvaart de Nutsdoelen en zeker de Nutsmethodiek enigszins overbodig had gemaakt. Anders dan in buurgemeenten als Buren en Geldermalsen werd het Tielse departement ook niet de kern van culturele activiteit.

Pas twee jaar geleden kwam er een kentering. Jaren zittende oudere bestuursleden maakten plaats voor een wat jongere garde onder voorzitterschap van Wim Veerman. Het werd diens ambitie

om het Tielse Nut nieuw leven in te blazen. Er is een Nutstentoonstelling geweest en zo nu en dan worden culturele en maatschappelijke doelen weer door het Nut gesteund. Voor een hervatting van traditionele activiteiten als een lezingencircuit of een volksuniversiteit lijkt weinig ruimte. Oudheidkamer en Plantage hebben die ruimte al lang ingevuld.

Toch lijkt er juist in de tijd, waarin de verzorgingsstaat verdwijnt en de overheid steeds stappen terug doet, ruimte te zijn voor een particulier initiatief als het Nutsdepartement. Als het Nut kans ziet om een rol te krijgen in de ondersteuning op de terreinen die door de overheid worden verlaten (denk aan cultuur of maatschappelijke hulp), dan kan een tweehonderd jaar oude club nog heel wat rendement opleveren. Bij een volgend jubileum (in 2061) kan men daarover oordelen.

Dr. Emile Smit

Klas 1B van de huishoudschool in 1957

Woningen van de nutsstichting aan de Heiligestraat, 1922

De afdeling bankwerken van de ambachtsschool in 1948